

I. EVLİLİĞİN SONA ERME SÜRECİ

Evlilik, sevgi, merhamet ve dayanışma esası üzerine kurulan, hukukî ve duygusal bir birlikteliktir. Tarafları birlikte tutan şey, evlilik akdi ile birlikte ortaya çıkan karşılıklı hak ve sorumluluklardan ibaret değildir. Bunun yanında eşler arasındaki duygusal paylaşımın da evliliğin devamında büyük bir etkisi vardır. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde evlilikle ilgili olarak sadece bir takım hükümler ifade edilmekle yetinilmemiş, evlilik hayatının eşler arasında nasıl bir duygusal birliktelik meydana getirdiğine de işaret edilmiştir. Örneğin Rûm suresi 21. ayette şöyle buyrulmaktadır: “İçinizden sizin için kendileri ile huzur bulacağınız eşler var etmesi ve aranızda sevgi ve merhamet kılması Allah'ın ayetlerindedir.” Bakara suresi 187. ayette ise “Onlar sizin için bir elbisedir. Siz de onlar için bir elbisesiniz” buyrulmaktadır. Bu nedenle asl olan, kurulan aile birliğinin devam ettirilmesidir. Ancak evlilik hayatı bir çok nedenle istenilen şekilde yürütülemeyebilir. Eşler arasındaki ilişki, tamiri mümkün olmayacak şekilde zedelenebilir. Yaşanılan sorunlar, evliliğin devam ettirilmesini imkansız hale getirebilir. Bu nedenle İslam'da evlenmek meşru olduğu gibi evliliğin sona erdirilmesi de meşru sayılmıştır.

İslam Aile Hukukunda evlilik, en genel anlamda iki şekilde sona ermektedir. Bunlardan ilki evlenme konusunda irade beyanı bulunan eşlerin evliliği sona erdirmek istemesi neticesinde herhangi bir yargı sürecine gerek duyulmaksızın gerçekleştirdikleri ayrılıktır. İkincisi ise ayrılma konusunda çeşitli anlaşmazlıklar yaşayan eşlerin yargıya başvurusu ve evliliğin yargı yoluyla sona erdirilmesidir. Bu açıdan İslam hukukunda evliliğin sona ermesi sadece boşanma kavramından ibaret değildir. Bu nedenle eşlerin birbirinden ayrılma şekillerini en geniş şekilde karşılayan kavram ‘müfarakât’ kelimesidir. Çünkü müfârakât kavramı, talâk yanında diğer ayrılma şekillerini de kapsamaktadır.

Öncelikle, bu ayrılık şekillerini ana başlıklar halinde belirtip daha sonra her bir başlık üzerinde daha

detaylı bir şekilde duralım. Yargı kararı olmaksızın gerçekleşen ayrılık şekilleri şunlardır:

- Talâk
  - Muhâlaa (Hul')
  - Zihâr
  - Îlâ
  - Liân
  - Ölüm sebebiyle evliliğin sona ermesi
- Yargı kararı ile evliliğin sona erdirilmesi ise çeşitli sebeplerle gerçekleşebilmektedir.

A. Yargı Kararı Olmaksızın Gerçekleşen Ayrılıklar

1. Talâk

Talâk, kelime olarak serbest bırakmak, bağı çözmek, göndermek gibi anlamlara gelmektedir. Bir kavram olarak talâk, nikah bağının çözülmesi ve evlilik ilişkisinin sona erdirilmesi demektir.

Fakîhler, talâk kavramını çeşitli açılardan bazı kısımlara ayırmışlar ve talâkla ilgili hükümleri bu taksimat çerçevesinde açıklamaya çalışmışlardır.

a. Meşru Olup Olmaması Bakımından Talak Çeşitleri

Talakin meşru olmasından maksat, boşanmanın şer'an belirlenmiş olan şekilde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Burada meşruiyet kavramı, boşamanın haklı sebeplere dayanıp dayanmaması ile ilişkili bir anlamda kullanılmamaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de ve Hz. Peygamberin hadislerinde talâk süreci detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Belirlenen bu boşanma sürecine uygun olarak gerçekleşen talâka "sünnî talâk" denilmektedir. Her ne kadar bu kavram "sünnete uygun talak" gibi bir anlama gelmekte ise de sünnet kavramı, bid'at kelimesinin karşıtı olarak kullanıldığında, Kur'ân ve Sünnet'le ortaya konan hükümlerin tamamını kapsar. Bid'î talâk ise Kur'ân ve Sünnette belirtilen boşanma sürecine aykırı bir şekilde gerçekleşen talâkı ifade eder.

Sünnî talâk-bid'î talâk ayrımına esas teşkil eden delil şu hadistir: Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, eşini hayızlı iken boşayınca, Hz. Ömer bu durumla ilgili olarak Hz. Peygambere danışmış ve Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ona söyle, eşine dönsün. Temizleninceye kadar eşini tutmaya devam etsin. Sonra tekrar hayız görüp tekrar temizleninceye kadar beklesin.

Sonra isterse evliliğini sürdürsün, isterse ona dokunmadan önce boşasın. İşte kadınların boşanması için Allah'ın emrettiği iddet budur.” Bu hadisin Buhari ve Müslim tarafından rivayet edilen lafzında “onu temizken ya da hamileyken boşasın” ifadesi de yer almaktadır.

Hadisten de anlaşıldığı üzere, talâkın ne zaman gerçekleştirileceği Hz. Peygamber tarafından belirtilmiştir. Bir talakın sünnî talâk olabilmesi için;

- Boşanan eşin hamile olması ya da içerisinde cinsel birliktelik yaşanmayan bir temizlik döneminde olması
- Bu temizlik döneminin öncesindeki hayız döneminde bir talâkın olmaması
- Bir seferde üç boşamanın birden yapılmaması: Her ne kadar bu şart, hadiste yer almasa da Kur'ân-ı kerimde “Talâk iki keredir. (Bundan sonra kadını) ya iyilikle tutmak, ya da güzelce salıvermek gerekir...” (2. Bakara, 229.) buyrulmuştur. Buna göre gerçekleştirilen talâkların ayrı ayrı olması gerekmektedir. Bir seferde yapılan üç boşama, talâk sürecinin ihlal edilmesi anlamına gelmektedir.

“Boş ol, boş ol, boş ol” denilerek üç boşama hakkının bir defada ifade edilmesi şeklinde gerçekleştirilen bid'î talakın kaç talak yerine geçeceği konusunda çeşitli görüşler vardır. Dört mezhep imamına göre böyle bir talak üç talak sayılır. Hz. Ali ve İbn Abbas'ın bu şekilde gerçekleştirilen bir talakın tek sayılması gerektiğini söyledikleri nakledilmektedir. İbn Teymiyye'nin tercihi de bu yöndedir. Günümüz fetvâ mercilerinden bir çoğu da bu görüşü kabul etmektedir.

Hadiste yer alan, “işte kadınların boşanması için Allah'ın emrettiği iddet budur” ifadesi Talâk suresi 1. ayette yer alan “Ey peygamber, kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak boşayın ve iddeti sayın” ifadesi ile örtüşmektedir. Talâkın bu şekilde gerçekleştirilmesi, boşanma sonrasında kadının beklemesi gereken iddetin, daha doğru bir şekilde hesaplanabilmesi ve boşanan kadına haksızlık edilmemesi içindir.

Yukarıdaki hadisten dolayı İmâm Mâlik ve Zâhirîler, eşini hayız esnasında boşayan erkeğin, tekrar eşine dönmesi (ric'at) gerektiğini söylemektedirler. Ayrıca yakın dönem Hanefî alimlerinden bir kısmı da bu

görüştür. İmâm A'zam, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise kocanın ric'at etmesi müstehaptır.

Cumhûra göre, hayız esnasında vukubulan bid'i talak her ne kadar sünnete uygun olmasa da geçerlidir. Yani bu şekilde gerçekleştirilen boşama, üç boşama hakkından birinin eksilmesine sebep olmaktadır. Hanbelî mezhebinden İbn Teymiyye ise mezhebin genel görüşünden farklı olarak bid'î talâkın hiçbir şekilde geçerli olmadığını söylemektedir.

b. Sîğası Bakımından Nikah Çeşitleri

Evlenirken irade beyanlarının belirli bir ifade tarzıyla (sîğa) ortaya konması gerektiği gibi boşanırken de böyle bir gereklilik söz konusudur. Bir kimse boşanma isteğini mutlak bir şekilde ifade edebileceği gibi, bu isteğini belirli şartlara ya da durumlara bağlayarak da ifade edebilir.

ba. Mutlak Talâk:

Boşanma iradesinin herhangi bir kayda ya da şarta bağlanmaksızın doğrudan doğruya ifade edilmesi ile meydana gelen talaktır. Bu talaka “münecciz talâk” da denir. Münecciz talâk, sonucunu ve hükmünü derhal ifade eden talâk demektir.

bb. Mukayyed Talâk:

Boşanma iradesinin, bir şarta ya da kayda bağlanması ile gerçekleşen boşanmaya mukayyed talâk denir. Mukayyed talâk, belirli bir kayda bağlanan ve boşanma ile ilgili hükümlerin ortaya çıkmasını söz konusu kaydın gerçekleşmesine bağlayan talâktır.

Mukayyed talakın çeşitli türlerinden bahsetmek mümkündür. Örneğin “yarın sabah boşsun” gibi bir ifade kullanarak boşanma iradesinin gelecek zamana bağlanması (*izâfe*) halinde boşanma, belirtilen zaman geldiği andan itibaren gerçekleşmiş olur. Aynı şekilde “filan gelince boşsun” gibi bir ifade kullanarak boşanma iradesinin belirli bir hadisenin gerçekleşmesine bağlanması (*ta'lik*) halinde de hüküm aynıdır. Ancak kişinin boşanma isteğini Allah'ın iradesine bağlaması ve “Allah izin verirse boşsun”, “inşallah boşsun” gibi ifadeler kullanması halinde boşama gerçekleşmez.

Bu konuyla ilgili olarak “boşama üzerine yemin”den de bahsetmek yerinde olacaktır. Bilindiği gibi insanlar, bir konu hakkında doğru söylediklerini yeminle teyid etmek istediklerinde zaman zaman “eğer durum şöyle değilse eşim boş olsun” gibi ifadeler

kullanabilmektedir. Bu yemin, bazen bir kararlılık (ör: şöyle yapmazsam eşim boş olsun) ifadesi olarak bazen de karşdakini bir şeyden vazgeçirmek için (ör: filan yere gidersen boş ol) kullanılabilir.

İçlerinde Hanefîlerin Mâlikîlerin ve Hanbelîlerin bulunduğu fakihlerin çoğunluğu, talak üzerine yapılan bu yeminlerin muteber olduğunu belirterek, kişinin yemin ettiği şeyi gerçekleştirmemesi halinde boşanmanın gerçekleşeceğini söylemişlerdir.

Şâfiîler, Hanbelîlerden İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyım el-Cevziyye bu tür bir yemine aykırı davranılması halinde talakın gerçekleşmeyeceği ancak yemin keffaretinin gerekli olacağı görüşündedir. İbn Hazm ise böyle bir ifade kullanan kimsenin, yapacağına yemin ettiği işi gerçekleştirmemesi halinde talakın vuku bulmayacağını ve bundan dolayı yemin keffaretinin de gerekli olmayacağını söylemektedir.

Alî Haseballah gibi çağdaş İslam Hukukçuları da bu görüşü kabul ederek boşama üzerine yapılan yeminlerle talakın gerçekleştiremeyeceği kanaatini ifade etmişlerdir. Bu görüşte olan fakihler, bu tür yeminlerin Maide suresinin 89. Ayetinde belirtilen “lağv” türünden olduğunu söylemişlerdir. Nitekim, bu ayette “Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren (lağv) yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz” buyrulmaktadır. Gerçekten de bu tür yeminler boşama iradesinden dolayı değil, günlük hayat içerisinde son derece basit ve önemsiz konular hakkında ifade edilebilmektedir. Hatta zaman zaman boşanması söz konusu olan eşin haberi olmaksızın ya da hiç bir kabahati bulunmaksızın bu tür yeminlerin yapıldığı görülmektedir. Örneğin erkek, bir arkadaşına “şöyle yapmazsam eşim boş olsun” şeklinde bir ifade kullanabilmektedir. Fakihlerden bazıları, bu tür yeminlerin evlilik kurumunun ciddiyetine ve Müslümanın vekarına yakışmadığını ifade ederek bundan kaçınılması gerektiğini söylemişlerdir. Hatta bu tür bir yemine bulunmanın haram olduğu dahi ifade edilmiştir.

Bu görüşü destekleyen delillerden biri de Hz. Peygamber’in “Bir kimse yemin edecekse Allahtan başkası adına yemin etmesin” şeklindeki hadisidir.

c. Evlilik Bağının Tamamen Kopup Kopmaması Bakımından Talak Çeşitleri